

Lena Holmqvist

Straffrättsliga genusaspekter

1 Kvinnor och män som gärningsmän

1.1 Lura till sig bidrag och andra förmåner

Regeringen föreslår en lag som kommer att öka antalet brott som begås av kvinnor, sammanfattade en journalist i samband med att förslaget att införa brottstypen bidragsbrott lämnades till riksdagen. Att regeringen själv uppmärksammade detta resultat i propositionen var ett tillägg som kan förklaras mer av att alla propositioner ska ha ett avsnitt om konsekvenser av genomförda förslag, vilket även finns i prop. 2006/07:80 Bidragsbrottslag på s. 93, än av att regeringen ville öka kvinnors antal brott och andel av brottsligheten. Under rubriken Jämställdhetsanalys konstateras att de ekonomiska förmåner som lagen skulle bli tillämplig för, enligt dess 1 §, är det något fler kvinnor än män som får utbetalda. Även om kvinnor får mindre belopp, genomsnittligt sett, utgör sådana utbetalningar en större andel av kvinnors inkomster än för män. Regeringen drog av detta först slutsatsen att kvinnor är mer beroende än män av att välfärdssystemet fungerar utan störningar av brottslighet. Med en begränsad mängd medel skulle felaktiga utbetalningar minska det totala belopp som finns att tillgå och därmed nivåerna för transfereringar som betalas ut i enlighet med regelsystemet.

Bidragsbrottsutredningen redovisade i sitt betänkande SOU 2006:48 Bidragsbrott de uppgifter om bidragsfusk av olika slag som fanns tillgängliga. Att statistiken och kunskapsunderlaget hade sina brister var inte något som doldes. Trots detta uppfattades det som ett problem, oberoende av hur stort eller litet det var, att välfärdssystemen utnyttjades på ett sätt som var såväl omoraliskt som illojalt och som ofta redan var straffbelagt som bedrägeribrott enligt brottsbalken (BrB). Regeringen hade inte

någon annan uppfattning, även om remissinstanser ifrågasatt eller i vart fall efterlyst mer utredning av problemets omfattning.

I dag döms i stället för bidragsbrott och grovt bidragsbrott, 2–3 §§ bidragsbrottslagen (2007:612). Innan bidragsbrott infördes som en särskild brottstyp år 2007 tillämpades brottsbalkens bedrägeribestämmelser i 9 kap. för många av dessa gärningar. I propositionens avsnitt med så kallad jämställdhetsanalys på s. 93 konstaterades att trots att utbetalningar gjordes till fler kvinnor än män, var det fler män som lagfördes för bedrägerier anmälda av Försäkringskassan. Den tillgängliga statistiken var inte sådan att det gick att få fram mer detaljerade uppgifter om de bedrägerier som då begicks och som nu utgör bidragsbrott begicks av män eller kvinnor, utan omfattande genomgångar av anmälningar och lagföringar¹ skulle ha krävts för att få fram hur många missbruk av förmånssystemen som det fanns. Regeringen avslutade stycket i propositionen med att det inte har någon betydelse om det är kvinnor eller män som utför gärningarna när frågan kom kriminalisering bedöms. Det klandervärda avgörs av andra hänsynstaganden. Denna slutsats är givetvis lätt att hålla med om, även om frågan kvarstår hur det kan komma sig att kvinnors andel av den totala brottsligheten, och de allra flesta av brottsstyperna, är så mycket mindre än mäns.

Det har i skrivande stund gått tio år sedan bidragsbrottslagen trädde i kraft. Hur blev det, har detta blivit ett brott som avviker från hur det vanligen ser ut när det gäller kvinnor och mäns olika brottsbenägenhet?

1.2 Bidragsbrott

Innan den nyss ställda frågan berörs mer behöver något sägas om bidragsbrott, och därmed grovt bidragsbrott samt vårdslöst bidragsbrott. Brottsrubriceringen bidragsbrott avser både normalgraden av brottet och det ringa brottet. Brottet vårdslöst bidragsbrott, 4 § bidragsbrottslagen, begås genom grov oaktsamhet medan de andra brotten kräver uppsåt. Någon motsvarande oaktsamt bedrägeribrott finns inte i brottsbalken.

Enligt 1 § gäller bidragsbrottslagen sådana ekonomiska förmåner som, enligt lag eller förordning, beslutas av Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Centrala studiestödsnämnden (CSN), Migrationsverket, Arbetsförmedlingen, kommunerna eller arbetslöshetskassorna (för att slippa upprepa alla dessa varje gång refereras ibland nedan till dem som

¹ Med lagföring avses dom, strafföreläggande och åtalsunderlåtelse.

beslutsfattare eller som myndigheter trots att kommuner och arbetslöshetskassor inte är myndigheter). Det är således inte enbart bidrag som omfattas, utan även ersättningar pensioner och lån för personligt ändamål som beslutas av de i lagtexten och ovan uppräknade. Detta utesluter inte att dessa beslutsfattare på olika sätt kan utsättas för bedrägeri enligt brottsbalken, men i konkurrens med bidragsbrottslagen är det denna lag som ska tillämpas. Bidragsbrottslagen avsåg inte att avkriminalisera någon gärning. Att grovt oaktsamma gärningar straffbelades innebar i stället att fler gärningar kriminaliserades.

Bidragsbrott kan begås genom att en person lämnar oriktiga uppgifter till någon av de uppräknade myndigheterna m.fl. Brottet fullbordas då fara uppstår för att för mycket av den ekonomiska förmånen betalas ut, antingen så att det skulle bli felaktigt att den alls betalades ut eller att ett alltför högt belopp skulle utbetalas. Detta sker ofta när ansökan kommer till myndigheten. Faran för den felaktiga utbetalningen ska vara konkret, vilket kan formuleras som att det ska vara existentiellt möjligt och plausibelt att alltför mycket pengar betalas ut, eller att det ska finnas fara för sådan utbetalning i det särskilda fallet.² Detta innebär att lämnande av oriktigheter av det slag som handläggare upptäcker genom att följa de rutiner som finns för arbetet inte innebär att någon fara uppstår, och att därmed något brott inte begås i sådana fall. Beror en felaktig utbetalning på att den oriktiga uppgiften avser något som borde ha upptäckts vid den normala rutinmässiga kontrollen som skulle ha utförts är det inte något bidragsbrott. Hade det krävts något annat för att upptäcka oriktigheten, som t.ex. samkörningar med andra register som myndigheten inte gör inför beslut, påverkar inte detta frågan om fara uppstått och brott begåtts. Görs sådana kontroller senare blir det ett tillfälle att upptäcka begångna brott, utöver att möjliggöra att felaktigt utbetalda belopp krävs tillbaka. Vilka omständigheter som avses är omöjligt att göra en lista över eftersom dessa är helt beroende av vilka uppgifter som efterfrågas i blanketterna och är relevanta för besluten om den ekonomiska förmånen. Uppgifter som inte kan påverka beslut orsakar inte någon fara för beslut och därmed kan det inte bli brottsligt att lämna oriktigheter avseende sådana.

En annan gärningsform är att underlåta att rätta lämnandet av korrekta uppgifter som senare blivit oriktiga till följd av ändrade förhål-

² SOU 2006:48 Bidragsbrott s. 126 ff. och 153, prop. 2006/07:80 Bidragsbrottslag s. 78 f. och 96, Asp, Petter, m.fl., Kriminalrättens grunder, avsnitt 2.4.2., 2 uppl. Iustus Förlag 2013.

landen. Skyldigheten att anmäla dessa ändrade förhållanden måste vara stadgad i lag eller förordning. Det är inte tillräckligt att det finns ett sådant krav enbart i myndigheters föreskrifter. Då bidragsbrottslagen trätt i kraft visade det sig att kravet på förordningsstöd inte alltid var uppfyllt, utan ärenden som avsåg att någon inte följt myndighetsföreskrifter fick sorteras bort i lagföringsprocessen, men detta torde vara åtgärdat i dag. Under den tidsperiod som författningar anger som förmånstagaren har på sig för att anmäla de ändrade förhållandena är det inte möjligt att begå bidragsbrott, men när den tiden gått ut är underlåtenhetsbrottet fullbordat eftersom faran då uppstår för att mer pengar betalas ut än vad som mottagaren har rätt till. Ett konkret exempel kan hämtas från 110 kap. socialförsäkringsbalken (SFB). 46 § första stycket stadgar att den som ansöker om, har rätt till eller annars får en förmån med stöd av SFB ska anmäla ändrade förhållanden som påverkar rätten eller till eller storleken av förmånen (exempel och undantag finns också angivna i lagrummet). Anmälningsskyldigheten uppstår då förhållandena ändrats. Av 47 § följer att anmälan ska göras så snart som möjligt och senast fjorton dagar efter det att den anmälningsskyldige fick kännedom om förändringen. Detta innebär att fullbordat bidragsbrott kan vara begånget när denna fjortondagarsfrist är över.

Ansvar för bidragsbrott enligt 2 § bidragsbrottslagen, dvs. normalgraden och det ringa brottet, samt grovt bidragsbrott enligt 3 §, förutsätter uppsåt till alla rekvisit, se 2 kap. 1 § BrB. Någon form av uppsåt måste således finnas till de olika omständigheterna som innebär att gärningen är otillåten. För farekrav anses gälla att det är tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt till de omständigheter med vars hjälp denne kunde ha dragit slutsatsen att fara uppstod, men denne behöver inte själv ha dragit den slutsatsen. Det har hävdats att slutsatsen inte får komma som en överraskning för gärningsmannen, vilket även innebär att uppsåtskravet inte skulle vara uppfyllt om denne kommit fram till att någon fara inte kunde uppstå.³

Under den tid som brottsbalkens bedrägeribestämmelser tillämpades för missbruk av välfärdssystemen orsakade uppsåtskravet problem för rättstillämpningen, inte minst när det gällde att bevisa uppsåt. Det fanns även andra skäl som bidrog till att ett oaktsamhetsbrott infördes år

³ Både vad som menas med konkret fara och vad uppsåtet ska täcka har utvecklats i den juridiska doktrinen under lång tid. Jag nöjer mig i detta sammanhang med att hänvisa till Asp, Petter, m.fl., *Kriminalrättens grunder*, s. 350 ff., 2 uppl. Iustus Förlag 2013.

2007. Kravet på grov oaktsamhet gäller i detta som andra sammanhang både gärningsculpan och den personliga culpan. Gärningen måste avvika mer påtagligt från aktsamhetsnormen, objektivt sett. Det i praktiken vanligaste är att det är den personliga oaktsamheten som bedöms. Grov oaktsamhet är inte detsamma som medveten oaktsamhet, men ofta kan det vara så. Den som inser att det kan vara så att uppgiften är oriktig och att denna uppgift kan få betydelse för förmånsbeslutet, osv., men inte är likgiltig för detta har inte erforderligt uppsåt. Blir svaret nej till andra ledet i likgiltighetsuppsåtet, likgiltighetsprövningen i förhållande till att en följd inträffar eller att en annan omständighet föreligger, är gärningsmannen medvetet oaktsam och kan dömas för vårdslöst bidragsbrott, 4 § bidragsbrottslagen. Oaktsamheten kan även vara grov i fall av omedveten oaktsamhet. Den som håller sig okunnig och inte tänker, särskilt om denne fått upplysningar kanske mer än en gång, kan bedömas vara grovt oaktsam.

En del praktiker kan känna igen beskrivningen att man tar till 4 § när uppsåt inte går att bevisa men en sådan beskrivning avvisas i förarbetena som i stället anger straffvärdhet som ett skäl. Välfärdssystemens funktion förutsätter lojalitet och aktsamhet av förmånstagarna när det kommer till ansökningar, och systemet har av andra skäl byggts upp så att det kan vara lättare att missbruka än i andra sammanhang, vilket anförts som skäl för att straffbelägga grovt oaktsamma gärningar.⁴ Var gärningen mindre allvarlig döms inte till ansvar, framgår av 4 § andra stycket, vilket ger ett visst utrymme för att undvika mindre lyckade resultat. Det vanligaste tillämpningsområdet för detta andra stycke är när beloppet är mindre. Någon motsvarighet finns inte för uppsåtsbrotten, utan för sådana fall är det straffbelagt från första kronan att orsaka fara för att den betalas ut utöver vad som rätteligen skulle ha betalats ut.

Att bidragsbrotten är fullbordade redan då fara för alltför stor utbetalning uppstått, innan pengarna betalats ut, är ett skäl för att det finns möjlighet att så kallat frivilligt tillbakaträda. Den som lyckas orsaka att utbetalningen, som det uppstått fara för, stoppas i tid och att ett korrekt beslut fattas i stället döms inte till ansvar, framgår av 5 §. Har förmånstagaren redan fått pengarna är det för sent att tillämpa lagrummet för att ursäkra gärningsmannen.

Den tidiga fullbordanspunkten har också fört med sig att försöksbrott inte straffbelagts. Inte heller förberedelse är kriminaliserad. En del av de

⁴ SOU 2006:48 Bidragsbrott s. 101 ff.

gärningar som skulle kunnat utgöra förberedelsebrott kan i sig vara att bestraffa som urkundsförfalskning eller andra brott i 14–15 kap. BrB. Eftersom alla brott i bidragsbrottslagen har fängelse i straffskalan följer av 23 kap. 4 § BrB att medverkan till brotten är straffbelagd.

1.3 Upptäckt och anmälan av brott

Till saken hör även att bidragsbrott är vad som brukar kallas spanings- och ingripandebrott. För utredning och lagföring är det i praktiken helt avgörande hur myndigheterna och de andra beslutsfattarna kontrollerar och anmäler brott. Det kanske bästa sättet att minska brottslighet och antalet andra inte korrekta utbetalningar är att förbättra regelsystemet och rutinerna för förmånerna så att det blir lättare för den som ansöker om bidrag att fylla i blanketter korrekt. Ju mer handläggare har i uppgift att kontrollera ansökningarnas uppgifter, desto svårare blir det i praktiken att skapa fara för alltför gynnande beslut. Samtidigt vet vi att många människor är beroende av att utan väntan få pengar samt balanserna ibland är sådana att de inte är förenliga med tidsödande kontroller. I sådana fall kan felaktigheter upptäckas när utbetalaren utför kontroller i efterhand, om tillräckliga resurser läggs på att ha ett sådant kontrollsystem, men då är de otillåtna gärningarna redan utförda. Erfarenheten visar att inte heller denna ordning alltid fungerat tillräckligt bra. Slutligen krävs att myndigheter och andra beslutsfattare anmäler misstänkta brott och bidrar till att förundersökningarna blir tillräckliga för beslut om väckande av åtal och fällande dom.

Anmälningssbenägenheter varierar kraftigt mellan olika brott. Anmälningssstatistiken torde innehålla de flesta mord som begås, medan benägenheten att anmäla t.ex. ringa narkotikabrott är avsevärt mindre. När det gäller bidragsbrott av olika slag finns en anmälningsskyldighet stadgad i 6 § bidragsbrottslagen. Denna innebär att Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, CSN, Migrationsverket, Arbetsförmedlingen, kommunerna och arbetslöshetskassorna måste anmäla till Polismyndigheten eller till Åklagarmyndigheten om det kan misstänkas att brott enligt lagen har begåtts. Misstankegraden ”kan misstänkas” anses vara den lägsta misstankegraden som kan riktas mot en person. Det lägsta beviskravet är annars ”anledning anta” som finns i 23 kap. 1 § rättegångsbalken (RB) enligt vilken förundersökning ska inledas om det finns anledning att anta att brott som hör under allmänt åtal (vilket bidragsbrotten gör) har begåtts. Lagtextens formulering ”anledning anta” ställer inte något

krav på att misstankarna är riktade mot en viss person, till skillnad från "kan misstänkas". Det är tillräckligt att det finns någon misstanke, någon omständighet som ger misstanke, men det behöver inte finnas någon avgörande bevisning mot den misstänkte.⁵ De anmälningar som görs av misstänkta brott enligt bidragsbrottslagen har oftast frågan om vem som är misstänkt klar, med tanke på att det i regel är den som lämnat ansökan till myndigheten och som förmånen ska betalas ut till, men det kan vara en annan person i vissa fall. Tilläggas kan att det händer att anmälningar kommer från allmänheten, men sådana är mer ovanliga än att det är beslutande myndigheter, kommuner eller arbetslöshetskassor som anmäler.

Lagstiftarens val av denna anmälningsskyldighet, trots de skäl som fanns mot att formulera den så, ledde åtminstone i början till en hel del anmälningar som senare inte lades till grund för lagföring. Detta var inte alltför överraskande med tanke på att många handläggare av förmånsärenden av detta slag inte hade de kunskaper och den erfarenhet som kan krävas för att avgöra om brott kan misstänkas ha förövats. Efter en tid blev urvalet av anmälningar bättre. En annan förklaring till förbättringarna finns i de arbetsformer eller arbetsmodeller som utvecklats och som även polis och åklagare arbetat i enlighet med. Ser man till den statistik som finns för de tio år som bidragsbrottslagen varit tillämplig kan det därför vara värt att ha i minnet att anmälningsurvalet kan ha varit något annorlunda den första tiden.

Gör en myndighet en riktad kontrollinsats avseende en viss förmånsform, som t.ex. Försäkringskassan har gjort avseende tillfällig föräldrapenning för vård av barn, kan antalet brott som redovisas öka i statistiken för den perioden. Väljer Försäkringskassan i stället att använda kontrollresurserna för att upptäcka svårare brott kan beloppen blir större men antalet ärenden färre. Statistiken över anmälda och lagförda bidragsbrott kan därför säga mer om annat än den verkliga brottsligheten och deras utveckling. Det hindrar inte att den är av intresse att analysera, om än med försiktighet.

Personuppläringsprocenten är märkbart högre för bidragsbrott än för bedrägeribrott mot brottsbalken. År 2014 klarades 41 % av anmälda bidragsbrott upp. Motsvarande siffra för bedrägerier var totalt 8 %, om

⁵ Se t.ex. Bring, Thomas och Diesen, Christian, Förundersökning, s. 157 f. 4 uppl., Norstedts Juridik 2009.

än något varierande beroende på bedrägerityp.⁶ Detta exempel visar inte enbart de svårigheter som bedrägeribrotten innebär för polis och rättsväsende att beivra, utan även att det finns mer information om bidragsbrotten redan när de anmäls av myndigheterna.

1.4 Gärningspersoner

Man behöver inte mer än bläddra eller scrolla i kriminalstatistiken för att se att män begår merparten av brott, jämfört med kvinnor. Gärningsmän är ofta yngre män. Brottssbenägenheten bland pensionärer är liten. Antalet brottstyper är också begränsat när det gäller hela gruppen av kriminella pensionärer. Ett brott som skulle kunna begås av dessa människor med pension, och inte andra, är dock bidragsbrott. Det är svårt och oftast omöjligt för andra människor att begå bidragsbrott avseende pensionsutbetalningar som beslutas av Pensionsmyndigheten. Å andra sidan är en stor del av dem som studerar unga människor och det finns åldersgränser för studiestöd som beslutas av CSN, vilket i sin tur bidrar till att förklara vilka åldersgrupper som begår sådana bidragsbrott. Män kan vara berättigade till föräldrapenning under ett större antal år av sitt liv än kvinnor, även om modern reproduktionsteknik minskat skillnaden. Redan dessa exempel visar att statistik över bidragsbrott kan förväntas uppvisa lite annorlunda åldersgrupper än andra brott. Delar man upp bidragsbrotten efter vilka förmåner de avser kan också åldersfördelningen se olika ut.

Tonåringar har sällan möjlighet att begå grov försökning, 10 kap. 3 § BrB, redan av det skälet att så unga människor inte fått belopp av sådan storlek i sin besittning genom avtal, tjänst och motsvarande. De få som dömts för spioneri, 19 kap. 5 § BrB, har inte heller varit tonåringar, vilket man lätt förstår efter att ha tänkt på vad som krävs för att typiska spioneribrott ska kunna utföras.⁷

Det finns en hel del kriminologisk litteratur som inte enbart beskriver brottslighet utan även analyserar och diskuterar dess orsaker, av olika slag. Beteendevetare av olika slag har behandlat frågan om varför människor begår brott, och varför män förövar så många fler brott än kvinnor. Det

⁶ Brå rapport 2016:9 Bedrägeribrottsligheten i Sverige. Kartläggning och åtgärdsförslag, s. 52.

⁷ Brottsbeskrivningens utformning får betydelse för hur brottet begås. I Zambia händer det att barn frihetsberövas för misstanke om spioneri. Dessa misstankar beror på att pojkarna stulit telefonledning för att komma åt kopian som kan säljas. Att hindra telefonsystemet är ett sätt att utföra spioneri, är förklaringen i sådana fall.

är lätt att säga att detta inte är en juridisk fråga, men det hindrar inte att den är minst lika viktig och intressant som den juridik kan erbjuda. Män begår merparten av våldsbrott, visar kriminalstatistiken på ett sätt som inte kan förvåna någon som tittat sig omkring. Ser man till vapenbrott, terroristbrott, grova rån ... listan kan göras lång över sådana brott som i de allra flesta fall begås av män och inte sällan relativt unga män (bland kriminella är dessutom medellivslängden lägre än i befolkningen i stort). Men även för lindrigare brott är bilden densamma, kvinnor står för en mindre andel.

I stort sett alla tonåringar har någon gång begått brott, men de flesta flickor slutar snabbare att testa gränser och göra det förbjudna i form av just brott. I stort sett ser bilden likadan ut över tid, även om flickors val av brottstyper kan variera mellan olika perioder (som t.ex. att flickor under senare år har använt sig av internet och mobiltelefoner för olika kränkningar som i en del fall utgör brott). Fler flickor ryktar hästar i stallet medan de jämnåriga pojkarna roar sig med mindre brott. Vad vill jag ha sagt med detta förenklade exempel? Jo, en påminnelse om att det inte är någon jämställdhetsfråga som skulle "lösas" av att fler kvinnor begick brott så att statistiken blev jämnare. Tvärtom.

Denna artikel är inte heller avsedd att vara en uppsats i statistik. Därför kommer inte kriminalstatistik att redovisas i någon större utsträckning, utan läsaren hänvisas för sådana uppgifter till kriminalstatistiken som Brottsförebyggande rådet, Brå, redovisar på sin hemsida (www.bra.se). Det min text vill uppmärksamma har jag i det följande hämtat från Brå rapport 2016:9 Bedrägeribrottsligheten i Sverige. Kartläggning och åtgärdsförslag. Sidhänvisningarna i det följande stycket är till denna rapport som avser utvecklingen av bland annat bidragsbrotten 2008–2015.

Under den period som Brå rapporterat om varken ökade eller minskade antalet anmälda bidragsbrott nämnvärt, om man ser till dem totalt sett. År 2015 var de en halv procent högre än år 2008. Anmälningar om brott mot Försäkringskassan fler än mot de andra myndigheterna m.fl. som bidragsbrott kan begås mot, men de har minskat i antal medan anmälningarna om brott mot de andra har ökat motsvarande, om än i varierande grad.⁸ Därefter har det börjat hända mer i statistiken. År 2016 anmäldes 14 000 bidragsbrott, vilket motsvarar en ökning med 36 % jämfört med år 2015. Tre fjärdedelar av de anmälda brotten avser

⁸ Brå rapport 2016:9 s. 43.

Försäkringskassan.⁹ Vad denna ökning av antalet anmälda brott beror på är svårare att säga, kanske siffran säger mer om kontrollinsatser och anmälningsbenägenhet än om utvecklingen av antalet begångna brott.

De lagförda för bidragsbrott är äldre än genomsnittet för lagförda personer. Antalet unga gärningsmän är mindre för bidragsbrott än andra brott, vilket ovan förklarats med att tonåringar mer sällan kan begå brotten ens eftersom många av dem förutsätter att den som ansöker om den ekonomiska förmånen måste vara äldre för att kunna vara förmånstagare. De flesta som lagförts är mellan 20 och 40 år gamla.¹⁰

Brå:s genomgång av bidragsbrott under perioden 2008–2015 visade att könsfördelningen är mer jämn för bidragsbrott än för annan brottslighet. Kvinnor var lagförda för 24 % av samtliga brottsbalksbrott. Plockar man ut bedrägeri enligt brottsbalken var 30 % av de lagförda kvinnor, medan de var 20 % när det kommer till grovt bedrägeri. För bidragsbrott är fördelningen en annan. Ser man till samtliga bidragsbrott var 41 % av de lagförda kvinnor och 59 % män. För grovt bidragsbrott var könsfördelningen ännu jämnare, 44 % kvinnor och 56 % män.¹¹

Könsfördelningen kan i stort sägas ha varit stabil över tidsperioden när det gäller lagförda för samtliga brottsbalksbrott och bidragsbrott. Däremot har andelen kvinnor som lagförts för brottsbalksbedrägeri minskat, steg för steg, under perioden. År 2008 var siffran 35 % och år 2014 26 %. Brå har nämnt den eftersläpning som kan ha funnits, om man ser till att bedrägeribestämmelserna har fortsatt att tillämpas på äldre brott en tid efter det att bidragsbrottslagen trädde i kraft.¹² Det skulle kunna innebära att en del av kvinnors bedrägeribrott var riktade mot välfärdssystemets olika förmånsformer så att dessa gärningar sedan kom att bedömas som bidragsbrott när den lagstiftningen trädde i kraft och fick företräde. Detta skulle således kunna beskrivas så att när kvinnor ska skaffa sig pengar vänder de sig hellre till Försäkringskassan än bedrar en privatperson. Även med justeringar görs för sådant som mer förklaras av statistikens inneboende tillkortakommande verkar det som om man skulle kunna dra slutsatsen att kvinnor är mer benägna att lura till sig förmåner av de slag som bidragsbrottslagen reglerar än att begå andra

⁹ [www.bra.se/Brott och statistik/Statistik utifrån brottstyper/Bedrägerier och ekobrott](http://www.bra.se/Brott_och_statistik/Statistik_utifrån_brottstyper/Bedrägerier_och_ekobrott) (2017-08-10).

¹⁰ Brå rapport 2016:9 s. 49.

¹¹ Brå rapport 2016:9 s. 49.

¹² Brå rapport 2016:9 s. 50.

brott. Det bär emot mindre att begå brott mot en opersonlig myndighet än mot en levande människa som man kan ha en personlig relation till.

2 Sexualbrott och nödvärn

En artikel om tar upp genusaspekter och straffrätt brukar oftast handla om sexualbrott eller nödvärnsregleringen, och inte sällan båda. Att jag inte gjort det här är inte för att förringa dessa frågor som fortsätter att vara av betydelse och intresse, men det finns redan så mycket skrivet om dem att jag nöjer mig med att hänvisa vidare.

3 Bonusmaterial

När punkt först satts för denna artikel kom volym 2–4 av JFT som festskrift till Dan Frände. I den har Petter Asp skrivit artikeln Oaktsamhet och klandervärdhet.¹³ Han har i den utvecklat hur skillnader i likgiltighet, och vad likgiltigheten avser, använts för att förklara skillnader i straffvärdhet när skuldformers klandervärdhet graderas sinsemellan, men även hur denna accepterade teori kan ifrågasättas. Jag upprepar inte artikeln, utan lägger till en genusaspekt.

Asp anspelar på och påminner mig om att jag tidigare ifrågasatt den traditionella straffrättsliga synen på uppsåt som så mycket mer straffvärt än personlig oaktsamhet, och att medveten oaktsamhet är så mycket mer straffvärd än omedveten oaktsamhet.¹⁴ Går man längre tillbaka i tiden ter det sig förklarligt redan av det skälet att uppsåtliga gärningar kunde vara synd, enligt kyrkans synsätt, till skillnad från oaktsamhet.¹⁵ Därmed fanns skäl till en skillnad i straffvärde i jordelivet. I vår tid kan vi se hur oaktsamhet kriminaliserats i större utsträckning. I SOU 2016:60 Ett starkare skydd för den sexuella integriteten,¹⁶ föreslås att ett oaktsamhetsbrott ska införas bland sexualbrotten, för att ta ett exempel på ett område som inte tidigare haft någon kriminalisering av oaktsamhet (annat än avseende åldersrekvisit, 6 kap. 13 § BrB). Skillnaden mellan

¹³ Asp, Petter, Oaktsamhet och klandervärdhet. I: Festskrift till Dan Frände, JFT 2017 s. 593–610.

¹⁴ Holmqvist, Lena, Hur mycket? I: Flores juris et legum, festskrift till Nils Jareborg, Iustus Förlag 2002.

¹⁵ Inger, Göran, Svensk rättshistoria (2011), s. 70; Christian Häthén, Stat och straff (2004), s. 11.

¹⁶ Proposition har aviserats komma under år 2018.

det lindrigaste straffet i straffskalan för uppsåtligt dödande av en annan människa, rubricerat dråp, och det strängaste straffet för oaktsamt dödande, vållande till annans död, har minskat. När brottsbalken trädde i kraft var det lägst stadgade fängelsestraffet för dråp sex år medan den grova graden av vållande till annans död hade ett högsta straff på fyra år. Det fanns ett mellanrum motsvarande fängelse i två år. I dag finns inte något sådant mellanrum, utan vållande till annans död, grovt brott, har en straffskala som går upp till sex år. Detta kan få tjäna som exempel på att synen på hur klandervärd och förkastlig oaktsamhet är har förändrats i skärpande riktning.

Jag hävdar att en förklaring till denna utveckling är att i vår tid och kultur påverkas alltför ofta flickor och pojkar olika på ett sätt som kan leda till skillnader i synen på oaktsamhet, som sådan såväl som i förhållande till uppsåt till de omständigheter som konstituerar brott. (Alltför) förenklat skulle detta kunna uttryckas så att pojkar oftare uppmuntras till att ta risker. ”Så modig du är som kan hoppa från en sådan höjd”, kan pojkar få höra. En flicka som står lika högt upp och vill hoppa ned kan få tillrop som mer handlar om att vara försiktig och att akta sig. Givetvis menar jag inte att föräldrar medvetet skulle göra någon sådan skillnad, men det räcker att gå till en lekplats för att se exempel på att flickor uppfostras till att vara aktsamma medan pojkar får plus av att ta risker. Den som fått beröm för risktagande ser det som något positivt, medan den som avrättats fått lära sig att det är något negativt att ta risker. Detta har av Hannu Takala beskrivits som att kvinnor önskar undvika risker medan män söker spänning.¹⁷ Han har utvecklat denna skillnad mellan könen genom att se till möjligheten att kontrollera risker. I den traditionella mansrollen ingår att lära sig och därmed få bättre möjligheter att kontrollera risker.

Denna genusaspekt kan vara en del av förklaringen till att det inte längre ter sig främmande att kriminalisera oaktsamma sexualbrott (fast det givetvis finns även andra, mer närliggande, förklaringar till denna förändrade uppfattning) och att skillnaden mellan straffskalor för uppsåtliga och oaktsamma brott minskat jämfört för hur rättsläget var för några decennier sedan. Med detta menar jag att det att ett större antal kvinnor påverkar rättsutvecklingen har bidragit till oaktsamhet inte längre ses som något som inte bör vara straffbelagt eller, i de fall den är

¹⁷ Se Takala, Hannu, Något om risker och straffrätt, s. 53. I: Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straffrätten, Norstedts Juridik 1995.

kriminaliserad, något som är så mycket mindre straffvärt. För att undvika missförstånd lägger jag till att jag inte avser beslutsfattande i konkreta fall så att det skulle bli någon skillnad i t.ex. brottmålsdomar, utan beslut i form av främst lagstiftning.

